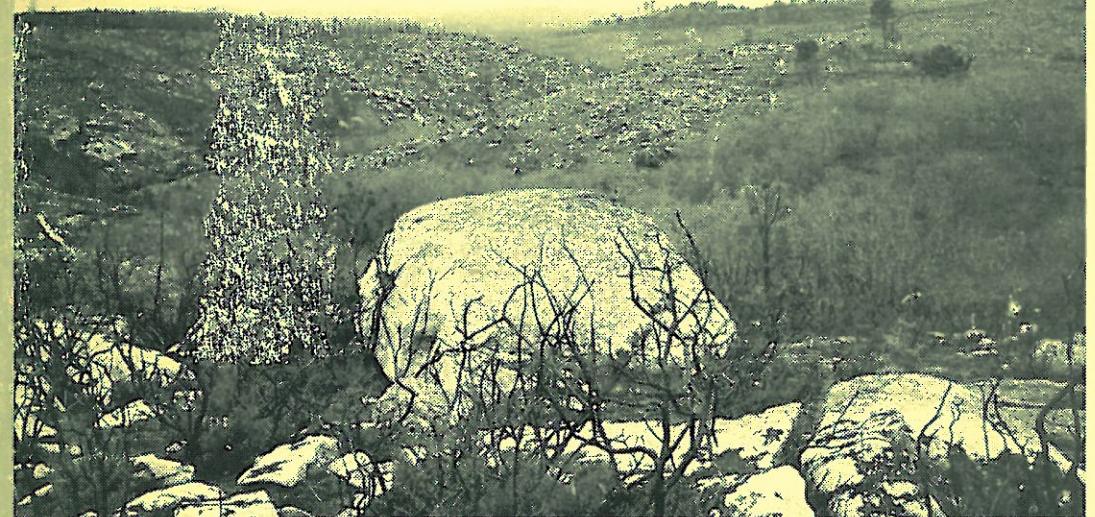

Universidade de Trás-os-Montes e Alto Douro
Extensão de Miranda do Douro

Para Unha Antropoloxía de Urxencia

**Informe sobre os impactos socioculturais
dos encoros do río Ulla (Galiza)**

Miranda do Douro
1999

UNIVERSIDADE DE TRÁS-os-MONTES E ALTO DOURO

PARA UNHA ANTROPOLOXÍA DE URXENCIA:

Informe sobre os impactos socioculturais
dos encoros do río Ulla (Galiza)

**José Vasconcelos Raposo
Xerardo Pereiro Pérez
Fernando Bessa Ribeiro
(Coordenadores)**

MIRANDA DO DOURO, 1999

ÍNDICE

PARA UNHA ANTROPOLOXIA DE URXENCIA

Para unha antropoloxía de urxencia: informe sobre os impactos socioculturais, económicos e ecolóxicos dos encoros do río Ulla (Galiza)/coord. Por José Vasconcelos Raposo, Xerardo Pereiro Pérez, Fernando Bessa Ribeiro.— Mirando do Douro: UTAD, 1999. — (Extra-Série)
— Contém bibliografía

ISBN: 972-669-372-1

DL: PT (141409/99)

1. Raposo, José Vasconcelos, co-coord./Pereiro Pérez, Xerardo, co-coord./Ribeiro, Fernando Bessa, co-coord./ 1. Antropología social - - Galiza

CDU: 572 (461)
316.7 (461)

Editor:
Impressão e acabamento

Tiragem: 150 exemplares

Sector Editorial dos SDE
Serviços Gráficos da UTAD
Apartado 206
5000 Vila Real-Portugal-Codex

1. INTRODUCIÓN	3
José Vasconcelos Raposo, Gerardo Pereiro Pérez e Fernando Bessa Ribeiro	
2. RISCOS E CULTURA: UN INFORME DOS IMPACTOS SOCIOCULTURAIS DOS POSIBLES??? ENCOROS DA CONCA DO RÍO ULLA	9
Gerardo Pereiro Pérez (UTAD-Extensão de Miranda do Douro)	
3. OS IMPACTOS SOCIOCULTURAIS DA IMPLANTACIÓN DE ENCOROS NO ALTO ULLA	19
Marcos Lorenzo Gallego (Universidade de Santiago de Compostela)	
4. OUTROS MAPAS: IMPACTES SOCIO-CULTURAIS E ANTROPOLOGIADA URGÊNCIA	31
Paulo Castro Seixas (Universidade Fernando Pessoa/ F.C.T.)	
5. O APROVEITAMENTO HIDROELÉCTRICO INTEGRAL DO RÍO ULLA: UMA LEITURA CRÍTICA PARA UMAPRÁTICA DESASSOSSEGADA	43
Fernando Bessa Ribeiro (UTAD-Extensão de Miranda do Douro)	
6. PROPOSTA DE ESTUDIO ECONÓMICO SOBRE O IMPACTO DAS MINICENTRAIS DE PAMBRE, FRÁDEGAS E SEXO (CONCELLOS DE ANTAS DE ULLA, PALAS DE REI E SANTISO	51
Eduardo López Giménez (Universidade de Vigo)	
7. O PROXECTO DE CONSTRUCCIÓN DUNHA SERIE DE MINICENTRAIS NO ULLA: REFLEXÓNS DUN XEÓGRAFO	65
Rubén Lois González (Universidade de Santiago de Compostela)	
8. AS MINICENTRAIS DO ULLA. UNHA CUESTIÓN DE XESTIÓN TERRITORIAL	73
Román Rodríguez González (Universidade de Santiago de Compostela)	
9. UM EXEMPLO DE ESTUDIO DA PAISAXE COMO SISTEMA: AS PAISAXES DO CAMIÑO FRANCÉS EN GALICIA	77
Marcos Valcárcel Díaz & Augusto Pérez Alberti (Universidade de Santiago de Compostela)	
10. DIALOGICA	95
José Vasconcelos Raposo, Gerardo Pereiro Pérez e Fernando Bessa Ribeiro	

AUTORES

AGRADECIMENTOS

Queríamos agradecer á “Orde das Donas e Cabaleiros do Priorato de Vilar das Donas-Asociación Os Lobos” e as membros da “Coordinadora de Afectados polos encoros do Ulla-Pambre” polo convite para a realización deste traballo, esperando que sirva de guía orientadora do futuro das comunidades ligadas ao Ulla. Non podemos esquecer aos Concellos do contorno do Ulla e ás xentes do Ulla en particular, pola súa grande axuda na elaboración deste informe aplicado, aplicativo e implicativo.

Finalmente gustaríamos de agradecer a Unión Fenosa e á Xunta de Galicia a pronta suspensión definitiva dos proxectos presentados debido aos múltiples argumentos de ciencia, que non de comenencia, plasmados neste informe sensible ao futuro desenvolvimento de Galiza, único compromiso que detentamos os que aquí escribimos e deseñamos alternativas viables para un desenvolvemento sustentável.

José Vasconcelos Raposo

Pró-Reitor da Universidade de Trás-os-Montes e Alto Douro (UTAD) en Miranda do Douro. É especialista en antropoloxía aplicada ao desenvolvemento, antropoloxía médica, antropoloxía da saúde, antropoloxía e psicoloxía do deporte.

Xerardo Pereiro Pérez

Antropológo. Profesor de antropoloxía na UTAD. Ten realizado traballo de campo en Asturias Occidental, Galicia, e no Norte de Portugal. É especialista en antropoloxía urbana e patrimonio cultural.

Fernando Bessa Ribeiro

Antropólogo. Master en Antropoloxía na Universidade do Minho. Profesor na Universidade de Trás-os-Montes e Alto Douro. Ten feito investigación sobre cultura da empresa en contextos semi-periféricos.

Rubén Camilo Lois González

Xeógrafo. Profesor da Universidade de Santiago de Compostela. O profesor Lois é especialista en xeografía humana, social e urbana. Ten traballado tamén sobre as mudanzas nas paisaxes agrarias do centro de Galicia.

Paulo Castro Seixas

Antropológo. Master en socioloxía e doutor en antropoloxía, ten realizado investigación nas áreas de antropoloxía da educación e en antropoloxía urbana. É profesor de antropoloxía na Universidade Fernando Pessoa (Porto) e na “Escola de Enfermagem de Vila Real”.

Marcos Lorenzo Gallego

Antropológo. Doutorando na Universidade de Santiago de Compostela. Traballa nunha empresa de pesquisa antropolóxica.

Augusto Pérez Alberti

Xeógrafo. Director do Departamento de Xeografía da Universidade de Santiago de Compostela. É especialista en xeografía física. Realizou moitos informes e estudos de impactos medioambientais.

Marcos Valcárcel

Xeógrafo. Profesor na Universidade de Santiago. Ten realizado estudos sobre a paisaxe, entre os que destacamos os do contorno de Camiño Francés de Santiago.

Román Rodríguez González

Xeógrafo. Profesor na Universidade de Santiago. É un especialista en desenvolvemento local e en xeografía urbana.

Eduardo López Giménez

Economista. Profesor na Universidade de Vigo. É un especialista en macroeconomía. Ten realizado estudos como o da introducción da velocidade alta do tren en Galicia.

INTRODUCIÓN

A exposición pública de 13 proxectos de encoros no río Ulla (Galiza-España) no mes de febreiro de 1999, motivou que a Orde das Donas e Cabaleiros do Priorato de Vilar das Donas (“Asociación Os Lobos”) e a Coordenadora de Afectados, organizados para coesionar e dinamizar os intereses das comunidades locais, nos convocasen para realizar un informe de urxencia sobre os impactos dos encoros. Inmediatamente, a ÁREA de Antropoloxía Aplicada da UTAD púxose a traballar para conformar un amplio equipo de investigadores que puidesen cumplir coa tarefa encomendada.

Sempre baixo a nosa coordinación e en colaboración cos axentes locais, decidimos que o informe prestaría atención a dúas vertentes:

1. O estudio dos impactos socioculturais motivados pola posible instalación de varios encoros no río Ulla;
2. O deseño dun conxunto de alternativas de desenvolvemento e guías de acción para as zonas afectadas.

O encargo do informe foi un gran reto asumido, sustentado na premisa de que os científicos sociais, e en particular os antropólogos, debemos participar nos debates públicos sobre cuestiós chave dos nosos mundos. Neste caso é un problema de política hidráulica que, ao noso entender, non se pode reducir a simples planes de obras e orzamentos.

A nosa aportación atendeu fundamentalmente ás reaccións dos afectados que son principalmente sociais e culturais, inspiradas no emotivo, afectivo e simbólico; pero sen esquecer tamén que a vivensia local está ligada a un problema global (como é a política hidráulica definida nun país) ante o cal non reaccionan pasivamente. Esta perspectiva é imprescindible para unha comprensión, avaliación, definición, solución e negociación dos problemas .

Os obxectivos perseguidos converxeron no que os investigadores participantes consensuaron como un informe de urxencia, no cal diferentes profesionais, non todos antropólogos, elaboraron un informe individual sobre un mesmo problema básico.

E para cumplir os obxectivos a metodoloxía básica utilizada foi a do método etnográfico - descripción e comprensión dunha realidade sociocultural desde dentro -, recollendo así fragmentos intensamente cualitativos da realidade que experienciamos durante unha visita de estudio ás zonas afectadas. A rapidez que se nos esixiu na elaboración do informe non deixa de ser impedimento para fundamentar empíricamente o observado, escoitado, vivido e experienciado coas persoas afectadas, parte xeralmente nunca oída.

Ademais do método da observación-participante, e co fin de escoitar outras voces e partes, utilizamos fontes documentais (xornais, internet, etc.) obtidas xeralmente a través dunha ciberetnografía, que axudaron a conectar e interseccionar o problema tratado.

Este informe constitue, baixo o noso punto de vista, un exemplo virtuoso de antropoloxía aplicada que, en diálogo transdisciplinar con outras ciencias sociais como a xeografía e a economía, acepta os riscos - pero tamén os beneficios, pois estamos conscientes que esta implicación contribue para unha maior visibilidade social da disciplina -, de participar, debater e proponer solucións para os problemas da vida social.

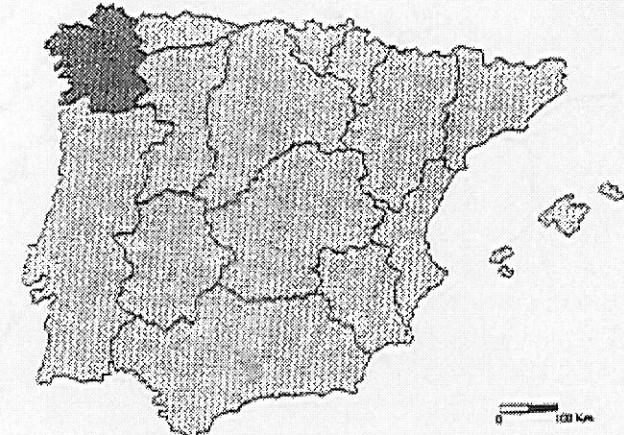
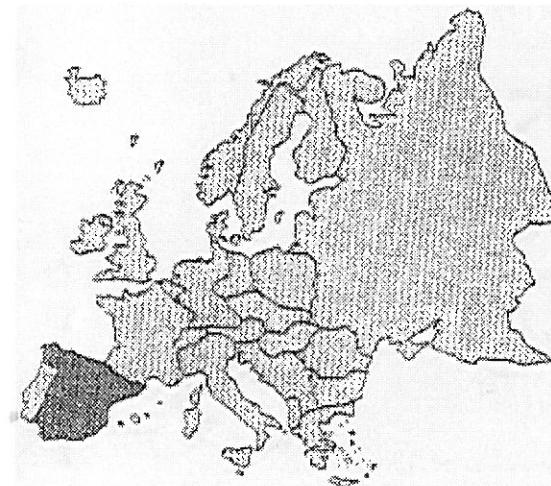
Aínda que falamos do resultado final como un único informe, mellor sería falar de varias visións poliédricas que no fin converxen en abrancar o mesmo poliedro, como logo se notará coa leitura dos diversos traballos. Polo tanto o nexo é a visión poliédrica dun mesmo obxecto de estudio. E esa visión poliédrica tivo a súa discussión e debate na presentación preliminar dun primeiro informe (19-3-1999) na vila de Palas de Rei (Lugo). O rico e suixerente debate que xurdiu naquela presentación tivo unha repercusión informativa inimaxinable, encontrándose tamén plasmada nunha “dialóxica” incluída nesta publicación, que mostra unha síntese das diferentes perspectivas de abordaxen, pero tamén das coincidencias e conclusións

establecidas.

Cúmplesse así coa publicación deste informe unha meta importante, que é a de devolver aos axentes sociais da Galiza unha testemuña das súas propias vivencias ante un problema chave da súa subsistencia. É dicir, non pretende só mostrar un exemplo académico de como fazer unha antropoloxía de urxencia, senón terciar nos problemas e políticas públicas co compromiso de mellorar as condicións de vida dos grupos humanos. Ademais, este informe asenta as bases para o desenvolvemento de dous procesos de negociación que nos parecen fundamentais:

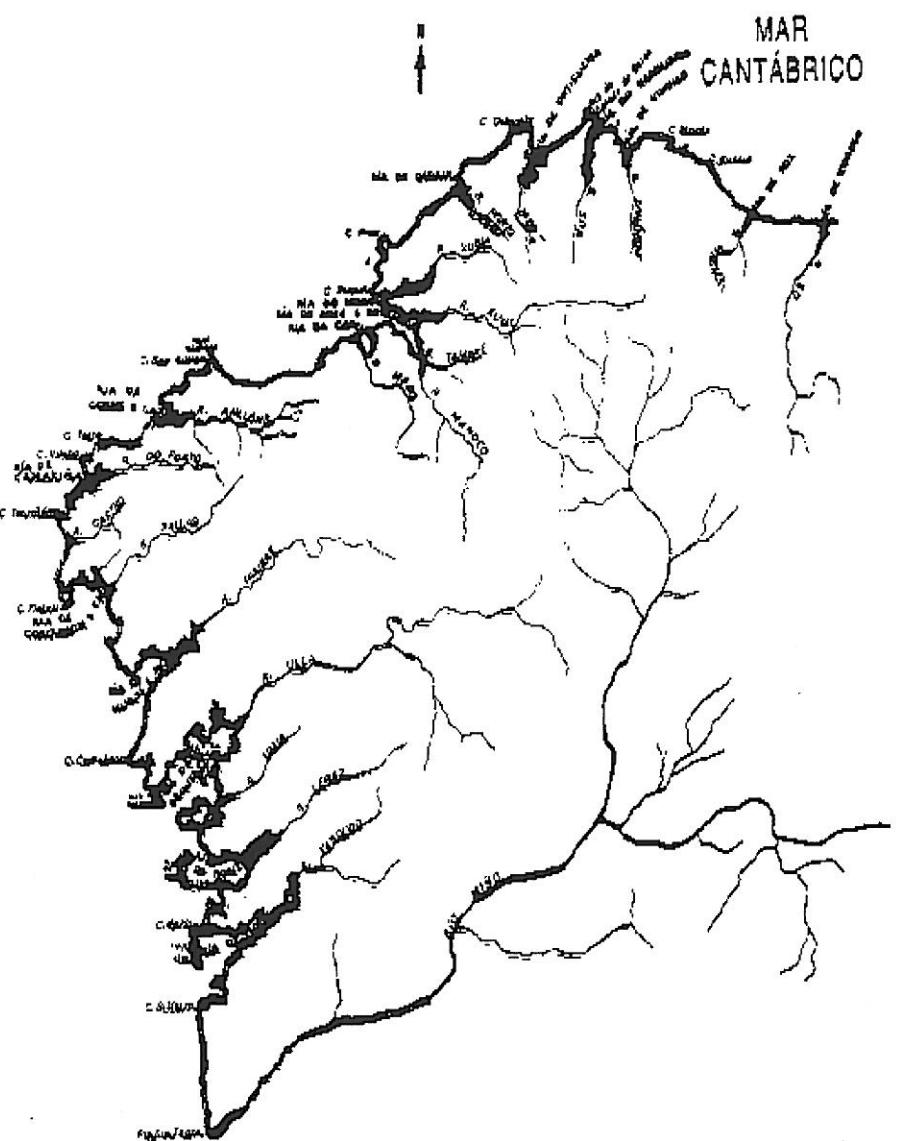
1. Unha negociación interterritorial sobre os modelos de desenvolvemento;
2. Unha negociación entre as administracións públicas e os afectados, que leve a un exercicio de democracia participativa e non receptiva.

Os Coordenadores
Miranda do Douro
Maio de 1999

1 - Espanha e Galiza

OCEÁNO ATLÁNTICO

2. Ríos de Galiza

RISCOS E CULTURA: UN INFORME DOS IMPACTOS SOCIOCULTURAIS DOS POSIBLES??? ENCOROS DA CONCA DO RÍO ULLA

Xerardo Pereiro Pérez

Profesor de Antropoloxía da Universidade de Trás-os-Montes e Alto Douro

Extensão de Miranda do Douro

(Licenciatura em Antropología Aplicada ao Desenvolvimento)

Rua D. Dinis

5210-Miranda do Douro-Portugal

Tf. 351-73-438140 Fax: 351-73-438159

E-mail: mirantropos@hotmail.com

Os estudos de avaliação de impactos son hoxe un ámbito que medra en importancia, e a lexislación incorpora cada día máis novas esixencias no que se refiere a este tipo de problemas¹. Sen embargo o tipo de estudio que predomina é o medioambiental, e en raras ocasións propónse a realización de un estudio de impacto sociocultural (sentido máis amplio e totalizador) producido por unha obra, proxecto ou tecnoloxía. Normalmente este tipo de estudios fican no campo da ciencia natural.

É por iso que, moi ao contrario, o punto de partida de un estudio de impacto sociocultural é o de situar este en relación cos grupos humanos afectados e o seu patrimonio cultural. Segundo Beck² vivimos nunha «sociedade do risco», asociado a obras, novas tecnoloxías, catástrofes naturais, etc. Pero, mentres que para os executores do impacto, este tende a ser menor e probabilístico, para os afectados é autopercibido desde a cultura (risco que debe ser tan estimado como o probabilístico da ciencia natural). Por tanto o risco pode ser físico, catastrófico, tecnolóxico, etc., pero para as persoas o risco é unha situación na cal consideran a posibilidade de que suceda algo que non desexan³, polo tanto depende de valores, ideas, crenzas, símbolos e cosmovisións peculiares.

A antropoloxía está pois ante un gran reto que consiste en situar o debate público sobre o risco nun contexto sociocultural e non só sobre o da ciencia do medio ambiente natural e o cálculo de probalidades, pois o medio ambiente é unha parte mais do sistema sociocultural que o engloba, é esta premisa teórica a que distingue os estudios de impacto socioculturais, pois integra ao medio ambiente desde unha concepción específica da Cultura que liga os aspectos ideacionais cos materiais (cultura e bioloxía, cultura e sociedade, cultura e medio físico). Estes estudios de impacto sociocultural deben ter en conta varios elementos fundamentais: os riscos que unha comunidade percibe, o desorden ou desorganización social que o risco promove, os efectos das obras (expropiacións, anegacións, descensos demográficos...), os sentimientos e as racionalidades locais. Polo tanto estes estudios non teñen porque estar baseados en parámetros tecnolóxicos que reduzcan todo a un problema de turbinas, como queren facernos ver algúns.

¹ Véxase a Lei 8/1995 do 30 de Outubro do Patrimonio Cultural de Galicia

² BECK, U.(1992): Risk Society. Towards a new modernity. London: Sage.

³ MAIRAL BUIL, G., BERGUA AMORES, J.A. e PUYAL ESPAÑOL, E.(1997): Agua, tierra, riesgo y supervivencia. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza.

Desde esta perspectiva, a antropoloxía pode e debe intervir na discusión dos asuntos públicos, e máis concretamente nas decisións das políticas hidráulicas, de cara a orientar as mudanzas que os grupos humanos, dinámicos e en constante cambio, teñen que afrontar, e tamén co obxecto de diseñar e guiar estratexias de acción local e de desenvolvemento sostible.

Partindo desta argumentación pretendo mostrar como estas ideas básicas serven para analisar o impacto sociocultural que provocaría a instalación de encoros no Ulla-Pambre, zona na cal teño realizado traballo de campo antropolóxico durante largo tempo⁴. Ao mesmo tempo pretendo mostrar como neste e noutros casos o que está en xogo non é a instalación de un encontro nun ou outro sitio, senón que é o modelo global de desenvolvemento a aplicar, é este un problema local-global e relacional, polo tanto a estratexia de investigación trata de comprender como se vivencian os procesos globais nos contextos locais, e como nos contextos locais viven de maneiras diferentes o global. Esta estratexia antropolóxica entende a cultura non só como unha forma de vida, senón tamén como unha forma de expresión do poder.

ANTECEDENTES

Nos anos 1960 elaborouse un proxecto de instalación de encoro no río Pambre⁵, concretamente perto do Castelo de Pambre. Estamos inmersos nunha situación política global, segundo a cal a política estatal decide construir grandes encoros para producción de electricidade. Pero ese proxecto non foi levado á cabo, e só ficou nos papeis (risco latente que creou unha sombra de percepción do risco), ao contrario que os encoros de Belesar (Portomarín, río Miño) e o de Portodemouros (Arzúa, río Ulla), logo dunha grande oposición veciñal. No caso de Portodemouros aínda rezuma na memoria colectiva un trauma que logo se percibiu no traballo de campo máis recente, pois a loita contra a construcción do encoro foi un episodio dramático que non se esquece facilmente. Nestes casos os riscos inicialmente latentes (sentidos e percibidos pero non menos reais) pasaran a ser efectos reais obxetivables e tamén medibles cuantitativamente.

A mediados dos 90 un conxunto de rumores sobre a construcción de encoros estenderonse pola comarca da Ulloa, algúns alcaldes alertaron dos proxectos a algúns afectados, pero nada se concretou ata o ano 1997, data na cal a Comisión Galega de Medio Ambiente aproba o proxecto presentado por Unión Fenosa para a construcción de 13 encoros na conca do Ulla⁶. O problema volta á palestra pública a comezos de 1999, cando a empresa Unión Fenosa presenta no organismo “Augas de Galicia” (Xunta de Galicia) e nos 9 concellos afectados os proxectos para construír 13 encoros na conca do río Ulla. A información é recollida polos xornais⁷, que tamén se fan eco dunha primeira reunión de alcaldes e doutro dos afectados en Melide⁸.

Despois destas primeiras xuntas, e do estudio dos proxectos, as posicións locais expresáranse claramente: oposición frontal aos proxectos en virtude do seu grande impacto ambiental e socioeconómico negativos, e sen dar case nada positivo a cambio. Os líderes que protagonizan estas xuntas son mozos con alto grado de consciencia ecolólica e con valores afectivos moi fortes pola terra na cal viven ou queren vivir.

⁴ PEREIRO PÉREZ, X. (1997): Espacio, tempo e historia nunha vila galega: Palas de Rei. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago (CD-rom, tese de doutoramento).

⁵ O río Pambre desemboca no río Ulla, pero na desembocadura descúbrese como é algo moi difícil de constatar si o curso que continúa é o do Pambre ou o do Ulla. O nome adoptado é o de Ulla. É neste encontro que o Ulla comeza a ter máis caudal.

⁶ Véxase El Correo Gallego, xoves, 21-1-1999, p. 46 (Área de Compostela) e A Nosa Terra, 28-1-1999, p.11.

⁷ Véxase El Correo Gallego, xoves, 21-1-1999, p. 46 (Área de Compostela).

⁸ Véxase El Progreso, Domingo, 7-2-1999, p. 17.

RAZÓNS TÉCNICAS PARA EXECUCIÓNS POLÍTICAS

Neste apartado tento mostrar como o estudio de impacto medioambiental presentado pola empresa Unión Fenosa é un intento retórico de xustificar unha decisión política planeada de antemán, baseada nun pseudo-estudio que terxirversa perversamente a realidade e que carece da máis mínima científicidade⁹, como demostrarei na análise do contido que sigue:

1. Na páxina 2 os autores do estudio confunden “Metodoloxía” con “Análise”, non explicando a metodoloxía do traballo, é dicir, os principios que rixen a selección do obxecto de estudio, a formación de conceptos axeitados e as hipóteses ou obxectivos previos. Por tanto a metodoloxía fai referencia a aquel conxunto de procedementos operativos para obter unha información que se corresponda fiablemente coa realidade sempre interpretada. Na metodoloxía estos autores fan referencia á: “descripción general”, “identificación de efectos sinérgicos”, “modelización territorial”, “análisis de sinergias ambientales”. Todos estos pasos entrarían na etapa da análise, pero non na metodoloxía, que non é explicada nem explicitada.

Por tanto o traballo carece de validez científica porque non presenta explicitamente e rigurosamente a metodoloxía empregada, e non segue os pasos que aseguran o rigor e a científicidade de todo estudio.

2. Desde a páxina 5 e noutras páxinas do traballo os topónimos empregados son os de “Palas de Rey”, “Golada”, “La Coruña”, etc. en vez dos únicos lexítimos de Palas de Rei, Agolada, A Coruña, etc.

Polo tanto neste aspecto non se respeta a Lei de Normalización Lingüística de Galicia, que no seu artigo 8 esixe ás administracións públicas e ás empresas que medien entre estas e os cidadáns, ao exclusivo uso dos topónimos en galego.

3. Na páxina 14, e no punto 4.1.1. dise: “No se prevé efecto sinérgico alguno sobre los factores climáticos derivados de la fase de construcción de los saltos”. Esta afirmación cae nun cálculo probabilístico errado, mal contrastado e enganoso. Posteriormente e na mesma páxina (ponto 4.1.2.) referente á variable “Atmósfera” fala do barullo durante a construcción e a “alteración de la calidad del aire”. O cal representa unha flagrante contradición co dito no anterior punto, pois alterar a calidad do aire implica afectar ás factores climáticos. É esta unha afirmación pouco de rigor e nada científica.

A respecto do estudio de impacto ambiental do salto de Frádegas no Alto Ulla¹⁰ a análise do contido reflicte de unha maneira clara a falta de rigor conceptual, os reducionismos, a falta de uso de fontes de información capitais, e o descoñecemento maiúsculo e grave das zonas afectadas. Quero mostrar detidamente algunos puntos fundamentais:

1. Na páxina 80 dise referente ao “Sistema territorial de asentamiento, características arquitectónicas y tipología urbana” que a organización agraria é de “bancales y terrazos... debida a la presencia del viñedo y el regadío, entre bosques y pastizales”. Os autores desta información citan por encima e sen unha cita completa (é dicir sen rigor formal científico, pois non citan nem a obra, nem as páxinas, etc.) ao autor francés Abel Bouhier, quen fixo un estudio de xeografía sobre Galiza nos anos 60, polo tanto moi antigo, nada recente e actual. É así que nas Torrentes de Mácara e en Frádegas non hai viñedos, é dicir, nada que ver co sinalado. Polo tanto a información está falseada por mala recolla e falta de metodoloxía.

⁹ Véxase UNIÓN FENOSA INGENIERÍA (1998): Aprovechamiento Hidroeléctrico Integral Río Ulla. Documento de Análisis de Sinergias Ambientales. Madrid: Unión Fenosa.

¹⁰ UNIÓN FENOSA INGENIERÍA (1998): Aprovechamiento Hidroeléctrico Integral Río Ulla. Estudio de impacto ambiental. Salto de Frádegas. Madrid: Unión Fenosa.

2. Na páxina 81 fálase da tipoloxía de “Casa” da zona utilizando un reducionismo que pervierte a realidade; reduce o concepto de “Casa” ao de tipoloxía arquitectónica, sen ter en conta que, como todos os estudos de ciencias sociais destacan, a “Casa” é unha unidade socioeconómica familiar, polo tanto integrada por persoas, que non son contempladas neste concepto e neste apartado. Non se leran as fontes antropolóxicas fundamentais (dígase Carmelo Lisón Tolosana ou Xosé Antonio Fernández de Rota) de grande prestixio e rigor.

A alegación neste punto pasa por constatar unha falta de rigor mímino.

3. Na páxina 83 dise: “se afectará de forma mínima a la vegetación circundante, mayoritariamente matorral y pinos...” Esto non é certo como mesmo constatan as fotografías do propio estudio, porque a vexetación predominante é a de ribeira, como confirmán os numerosos traballos do Departamento de Xeografía da Universidade de Santiago e da Facultade de Bioloxía da citada universidade.

4. Tamén na páxina 83 dise: “Los únicos usos que eventualmente pudiesen verse afectados por las actividades previstas en la explotación de la central hidroeléctrica, serían los venatorios y pescadores, que se analizan en detalle en su lugar”. A alegación a este parágrafo é o seu falseamento da realidade e o seu desconocemento dos usos levados a cabo nese sitio, entre os que hai que considerar como afectados: os usos sociais, turísticos, de lecer e de tempo libre, tales como o baño público, os encontros de mozos, as excursións de carreirismo, o descenso do río en canoa e piragua, etc. Usos que teñen un significado social moi forte para os veciños e visitantes da zona, pero tamén un perxuício económico para as casas de turismo rural na zona, e indirectamente para outros establecementos hoteleiros, pois orientan as visitas a este lugar.

5. No punto 4.2.7. relátase nun breve parágrafo o “Patrimonio Cultural”. Nese apartado dise: “...se han consultado los inventarios del patrimonio cultural de las provincias de la Coruña y Pontevedra”.

A primeira alegación consiste en defender que non se consultou portanto o inventario do patrimonio cultural da provincia de Lugo, na cal incide de xeito importante o encoro de Frádegas.

A segunda alegación é que non se consultou o Inventory Sobre o Patrimonio Etnográfico de Antas de Ulla, elaborado por Carme Lamela Villadavid (Profesora de Galego na Università della Sapienza en Roma) e rexistrado na Dirección Xeral de Patrimonio da Xunta de Galicia. Tampouco foi consultado o Inventory sobre o Patrimonio Etnográfico de Palas de Rei, elaborado por Xerardo Pereiro Pérez (Profesor de Antropoloxía na UTAD-Portugal), rexistrado na Dirección Xeral do Patrimonio Cultural (Xunta de Galicia).

A terceira alegación é a falta de definición do concepto de patrimonio cultural, pero polo visto no breve texto, reduce este a patrimonio arquitectónico, o cal supón unha flagrante falta de rigor científico. Áñda aceptando este, oculta o Balneario de Frádegas e o Muíño de Frádegas (Na cola do encoro) como elementos do patrimonio inmobiliario de capital importancia para o desenvolvemento da comarca, pois foi presentado ao PRODER da Comarca da Ulloa un proxecto de Mesón-Restaurante no mesmo muíño, ao cal afectaría directamente.

A cuarta alegación é o esquecemento (descorfecemento e falta de investigación) de que as “Torrentes” forman parte do “Patrimonio Cultural” da comarca da Ulloa e de Galicia, constituíndo desde o punto de vista botánico un dos lugares de Europa onde máis ao Norte atopamos “sobreiras”. A demostración de que forma parte do patrimonio cultural en calidade de “espacio natural a protexer” aparece na “Guía de Rotas Xacobeas na Comarca da Ulloa. The Pilgrim’s Roads to Santiago in the Ulloa Area”.

A quinta alegación ten a ver con a Lei 8/1995 do Patrimonio Cultural de Galicia, que no seu título II e no artigo 32 di:

“1.A Consellería de Cultura deberá ser informada dos plans, programas e proxectos,

tanto públicos coma privados, que pola súa incidencia sobre o territorio poidan implicar risco de destrucción ou deterioración do patrimonio cultural de Galicia.”

“2. Para os efectos previstos no apartado anterior, a Consellería de Cultura deberá establecer aquellas medidas protectoras e correctoras que considere necesarias para a protección do patrimonio cultural de Galicia.”

“3. Na tramitación de tódalas avaliaciós de impacto ou efecto ambiental, o organismo administrativo competente en materia de medio ambiente solicitará informe da Consellería de Cultura e incluirá na declaración ambiental as consideracións e condicións resultantes do dito informe.

“4. Deberán ser incluídas tódalas figuras relativas ó planeamento urbanístico.”

Polo momento, e como temos comprobado, non temos constancia de que así se procedera, é dicir, conforme á lei, polo tanto debería quedar invalidado o estudio medioambiental por improcedente conforme á Lei. É esta unha defensa a ultranza da seriedade e rigor coa cal se deben estudar as problemáticas de impactos.

Finalmente quixería referirme polo miúdo ao estudio de impacto ambiental do salto de Pambre¹¹, un salto que afectaría sobradamente e directamente ao Castelo de Pambre, ao Castro de Remonde e ás aldeas de Pambre, Remonde, Vilar de Remonde e Sambreixo, nas cales comeza a notarse o “mito do retorno á aldea” de unha maneira permanente ou temporal (coa creación de segundas residencias), algo que considero moi importante para valorar na súa xusta medida os impactos sobre os modos de vida das persoas.

Neste estudio só vou salientar tres puntos principais, pero que exemplifican de unha maneira sintética as retóricas perversas e subliminares utilizadas:

1. No mapa de unidades de vexetación (escala 1:25.000), falta sinalar a aldea de “Sambreixo”, e en numerosos sitios sinala “coníferas” onde na realidade hai “carballeiras”. Tamén incúmplese no mapa a Lei de Normalización de Lingüística de Galicia, ao sinalar “San Justo”, en vez de Santexusto.

2. O encoro afectaría ao contorno do Castro de Remonde, ao Castelo de Pambre, á aldea de Pambre, ao Muíño de Enrique, á Planta da Luz de Coello (patrimonio arqueolóxico e industrial), á Ponte Medieval do Camiño Real, ao Camiño Real que unía Ourense co Camiño Francés, ao Muíño do Vilariño, á Presa da Torre, ao Muíño do río Pequeno, a varias carballeiras centenarias, á Casa Blanco (Turismo Rural), á Ermita da Cruz de Sambreixo, á Serra de Blanco (Sambreixo), á igrexa neoclásica de Sambreixo, á fonte da Nai de Deus do Leite (Sambreixo).

3. O encoro de Pambre entorpecería o proxecto en curso de instalación de un Balneario na cola do encoro, na aldea de Sambreixo, co conseguinte prexuízo económico e social para o mesmo e os posibles beneficiarios da zona, xa que suporía o único balneario no centro de Galicia. Este balneario será probablemente financiado parcialmente con diñeiro público.

VALORACIÓN DOS IMPACTOS

Neste punto pretendo medir cualitativamente os impactos socioculturais que os proxectos presentados suscitan, é dicir, os riscos tal e como foron definidos, o grao de desorganización social, os efectos das obras, os sentimentos e as percepcións positivas e negativas valoradas polos propios nativos. Estes impactos socioculturais producidos proceden do anuncio e exposición pública dos proxectos, non de obras xa feitas ou en proceso.

Ao mesmo tempo tamén pretendo medir os efectos que recaerían sobre a empresa Unión Fenosa se a construción dos encoros é levada a cabo.

¹¹ UNIÓN FENOSA INGENIERÍA (1998): Estudio de Impacto Ambiental. Salto de Pambre. Madrid: Unión Fenosa.

VALORACIÓN DOS IMPACTOS SOBRE A ZONA AFECTADA

AGRO-GANDEIRO E COMERCIAL	Desvalorización económica e comercial de produtos locais como o espárrago, o queixo, a fruta, os productos hortícolas, o leite, a carne, etc.	Moi negativo
ECONÓMICO-EMPRESARIAL	Diminución da calidad de productos agroindustriais como a framboesa, o iogurte ou o queixo, co conseguinte prexuízo para empresas como Arotz, Campomaior, Pazo de Vilane, Arqueixal, Diqueixa, Castelo de Pambre, etc. Infravaloración directa sobre a riqueza económica piscícola e pescatoria.	Negativo
MEDIOAMBIENTAL	Efectos directos e indirectos sobre fauna e flora, e tamén sobre a calidad das augas e o ecosistema dos ríos (ex.: drenaxes). Podemos falar de "ecocidio". ¹²	Moi negativo
ESTÉTICO-VISUAL	O impacto estético sería moi forte no caso do val do Pambre (Castelo de Pambre e Castro de Remonde) pero tamén incidiría directamente sobre o Camiño Francés de Santiago, un dos motores de desenvolvemento destas zonas.	Moi negativo
SOCIAL	Possible desprazamento de grupos humanos no caso de Frádegas e Sambreiro, cos conseguentes problemas de ansie -dades, depresións, traumas, desarraigos, desorientacións persoais, conflictos, tensións e outros efectos perigosos para a saúde mental das persoas.	Moi negativo
TURÍSTICO	Diminución da atractividade das zonas afectadas, e incidencia negativa sobre as casas de turismo rural, as actividades deportivas nos ríos Ulla e Pambre (piragüismo, rafting -que necesita de correntes rápidas-, canoaxe, etc.). Influencia negativa sobre as actividades de lecer a desenvolver nos contornos dos ríos. A zona afectada ficaría astigmatizada como área non visitable, de pouco interese turístico. pola falta de un discurso apropriado e coerente sobre o patrimonio cultural e natural.	Moi negativo
SAÚDE	Efectos directos sobre a saúde mental, pero tamén sobre a saúde física no caso das liñas de alta e media tensión e os xeneradores, como ben demostra o artigo: -Durtrillaux, Bernard (1998): Es posible saber si un cancer se debe a la radioactividad?, en Mundo Científico nº 191, pp. 46-55. Ademais acumúlanse os riscos de cancro. ¹³	Moi negativo
DESENVOLVIMENTO LOCAL	Diminución do interese das persoas por fixar residencia perto de unha zona con baixa atractividade e alta percepción de riscos. Os encoros non redundarán nun mellor servicio eléctrico para a zona e os beneficios económicos do canon de electricidade non servirían para nor en marcha moitos proxectos de desenvolvemento.	Negativo
CULTURAIS	Alteración desintegral dos modos de vida. choque brusco e violento cos valores culturais máis positivos. Destrucción de patrimonio cultural e dos valores culturais asociados ao mesmo.	Moi negativo

VALORACIÓN DOS IMPACTOS SOBRE A EMPRESA

ECONÓMICOS DIRECTOS	Cobro de subvencións de organismos como a CEE	Grande (75%)
ELECTRICIDADE XERADA	Xerar unha enerxía con moita perda na integración da baixa á alta. A electricidade xerada sería moi baixa no verán, e aportaría pouco ao conxunto da produción eléctrica española, maioritariamente procedente das centrais térmicas, e que non futuro próximo procederá nun 30% da enerxía solar segundo algúns investigadores.	Pequena (5%)
SOCIAIS	A gran organización e conscienciación social mostra unha forte e intensa oposición social aos proxectos, coa conseguinte perda económica para a empresa no posible retraso de construción do encoro (Posible perda da subvención), pois a cohesión social interna fortaleceuse ante os riscos autopercibidos.	Grande (99,9%)
CULTURAIS	Forte e obstinada resistencia do grupo etario máis mozo á emigrar da zona, as súas aspiracións pasan por continuar a vivir na zona, despois de frear o proceso de despovoación, obsérvase un proceso de regreso e revitalización cultural protagonizado polos máis novos. Expresión forte na zona do fenómeno das segundas residencias como fórmula de vida urbana que consome a natureza como un valor a conservar, e as relacións sociais "face to face" como reanclaxe do individualismo de desanclaxe urbano.	Grande (100%)
POLÍTICOS	Os líderes locais mostraron unha defensa a ultranza dos seus votantes, veciños e amigos, mostrando unha férrea oposición aos proxectos da empresa tal e como foron presentados e están pensados.	Grande (100%)

¹² BARTOLOMÉ, M. e BARABÁS, A. (1990): La presa Cerro de Oro y El Ingeniero, El Gran Dios. Relocalización y etnocidio chinanteco en México. México: Instituto Nacional Indigenista/Consejo Nacional para la Cultura y las Artes.

¹³ Rui Cortés, Profesor Catedrático da Universidade de Trás-os-Montes e Alto Douro afirmou recentemente nun congreso sobre "As bacias hidrográficas" que debido á continua reducción do río as albufeiras vólvense "eutrofizadas", é dicir, con exceso de vida vexetal, o que provoca a destrucción de vida animal, por falta de oxíxeno; en anos de seca, este problema pode levar ao xurdimento de "cianobactéreas", algas tóxicas que teñen efectos canceríxenos, sobre todo no fígado. Isto é máis perigoso ainda cando a auga que abastece á povoación é captadada no río. Son segundo o profesor os riscos dos chamados "caudais mínimos". Vétese: O Público, 6-2-1999.

Conclusións

O modelo de desenvolvemento global que se quere implantar choca de frente coas grandes inversións en infraestruturas, turismo rural, etc. que se teñen realizado ata a data nas zonas afectadas por todas as institucións e administracións públicas, e que apostaran ata a data por un modelo de desenvolvemento integral, local, e endóxeno.

Este modelo de desenvolvemento endóxeno entra en confronto e en contradición estructural co modelo de desenvolvemento a implantar polos encoros, un modelo de desenvolvemento, do cal os encoros da conca do Ulla son só un exemplo, que adopta un enfoque de arriba a abaixo e non ten en conta as voces dos afectados se non é pola forza, para este modelo a aplicar os límites á cultura do lucro non existen e a "sociedade civil" e as súas

dinámicas son só un pequeno estorbo ou resistencia á súa creación do “mito do progreso”, en nome do cal se fose politicamente posible todo valería para realizar os contidos de esa cultura do lucro capitalista á cal me estou a referir. O modelo en cuestión aporta pouco ben e pouca riqueza ás comunidades locais, e menos ainda porque non revirete a riqueza que puidera xerar nesas comunidades locais, polo tanto é un trasvase de recursos e riqueza local para a súa transglobalización cara os intereses duns poucos.

O modelo alternativo que se plantexa critica esa introdución do capitalismo salvaxe que mataría o río Ulla, e pasa por reconstruír e reinventar novas categorías humanas, reforzar determinados valores humanos, e crear un mundo no cal a economía sexa cada vez más ligada á xustiza social e á ecoloxía política. Esta idea nace de un novo humanismo antropolóxico e incorpora valores culturais fundamentais como o respeto pola Natureza, a Biodiversidade, etc. e concrétese no caso galego na necesidade de crear un modelo racional de ordenación do noso territorio que xerarquice os usos e os valores máis importantes, e que ademais teña en conta os modos de vida dos grupos humanos.

Acontece, paradoxicamente a outros casos, que as zonas afectadas non son pobres nem atrasadas, nem desorganizadas como así se quere dar a entender pola empresa Unión Fenosa. Estas zonas experimentan unha revitalización económica e social protagonizada polos máis mozos (ex.: Denominación de Orixe do Queixo Arzúa-Ulloa, proxectos de agricultura ecolóxica, etc.), que cada vez mais inician proxectos vitais dignos en convivencia armónica coa Natureza (ex.: proxectos de turismo rural, balneario, segundas residencias, etc.), e son moi importantes as expresións de solidariedade e de organización social ante o autopercibido como negativo para o seu futuro e a súa subsistencia, autopercepción baseada no profundo coñecemento que os saberes locais teñen sobre o seu mundo.

BIBLIOGRAFÍA

- BARTOLOMÉ, M. e BARABÁS, A.(1990): La presa Cerro de Oro y El Ingeniero, El Gran Dios. Relocalización y etnocidio chinanteco en México. México: Instituto Nacional Indigenista / Consejo Nacional para la Cultura y las Artes.
- BECK, U.(1992): Risk Society. Towards a new modernity. London: Sage.
- BUTCHER, D.(1987): “The Applied Anthropologist in Development Projects”, en Edinburgh Anthropology 1, pp. 40-59
- FERNÁNDEZ DE ROTA, J.A.(1984): Antropología de un viejo paisaje gallego. Madrid: CIS-S. XXI
- LISÓN TOLOSANA, C.(1979): Antropología Cultural de Galicia. Madrid: Akal.
- MAIRAL BUIL, G., BERGUA AMORES, J.A. e PUYAL ESPÑOL, E.(1997): Agua, tierra, riesgo y supervivencia. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza.
- PEREIRO PÉREZ, X.(1995): Narracóns orais do concello de Palas de Rei. Antropoloxía, lingua e cultura. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco.
- PEREIRO PÉREZ, X. (1997): Espacio, tempo e historia nunha vila galega: Palas de Rei. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago (CD-rom, tese de doutoramento)
- PÉREZ PAREDES, X.M. e PEREIRO PÉREZ, X. (1997): The Pilgrim's Roads to Santiago in the Ulloa Area. Rutas Xacobeas na Comarca da Ulloa. Palas de Rei: Asociación “Os Lobos”.
- RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, R.(1998): “La Escala Local del Desarrollo. Definición y Aspectos Teóricos”, en Revista de Desenvolvimento Económico nº 1, (Novembro 1998), pp. 5-15.

OS IMPACTOS SOCIOCULTURAIS DA IMPLANTACIÓN DE ENCOROS NO ALTO ULLA

